

Педагогічна спадщина

В.О. Сухомлинського у контексті сучасності

Наталія БУХЛОВА,

в.о. завідувача кафедри соціально-гуманітарних дисциплін та методики їх викладання Донецького ОІППО

В.О. Сухомлинський... Ким він є для нас, людей XXI століття? Зокрема, для нас, учителів? З чим або ким асоціюється це ім'я у сучасного педагога? Відповіді на це запитання вчителів різних навчальних дисциплін у результаті проведеного нами опитування розподілилися так: любов до дітей – 91%; гуманіст – 89%; великий педагог – 80%; доброта – 78%; «Школа радості» – 64%; духовність – 62%; новатор – 60%; мудрий учитель – 54%; педагог-майстер – 52%; автор мініатюр – 50% та ін. Саме таким ми сьогодні бачимо цього талановитого педагога – гуманістом, Учителем з великої літери.

В.О. Сухомлинський одним із перших у радянській освіті почав розробляти та запроваджувати гуманістичну педагогіку. Він володів здатністю бачити далеко вперед свого часу. У центрі виховної системи, створеної Василем Сухомлинським, стоїть дитина з її інтересами, індивідуальними інтелектуальними та творчими здібностями. У праці «Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості» він пише про те, що «кожна людина вже в роки дитинства і особливо в підлітковому віці і ранній юності повинна досягнути щастя повноти свого духовного життя, радості праці та творчості» [1, с. 373].

Головне завдання вчителя на цьому шляху – забезпечити сприятливі, комфортні умови для формування та розвитку особистості. Виховання, як вважає педагог, – це не подолання недоліків дитини, боротьба з ними, а підтримка та розвиток того найкращого, що у неї є. Не влада і підкорення, а повага і любов до дитини мають бути в основі навчання. Головне він бачив не в тому, щоб учень отримав у школі певний набір знань, а в тому, щоб ці знання надалі «жили» в ньому, щоб «відкрити перед кожним, навіть перед найбільш пересічним, найбільш важким в інтелектуальному розвитку вихованцем ті сфери розвитку його духу, де він може досягти вершини, виявити себе, заявити про своє Я, черпати сили з джерела людського достоїнства, почувати себе не обділеним, а духовно багатим» [там само].

В.О. Сухомлинський не встановлював чітких меж між різними сторонами навчання та виховання. У будь-якій педагогічній дії він виділяв як необхідні розумовий розвиток і працю, виховання моральне, естетичне, екологічне, вивчення та врахування індивідуальних і вікових особливостей дітей, взаємин родини та школи, питання збереження здоров'я дитини та його взаємозв'язку з духовністю, педагогічну майстерність учителя тощо.

Належна увага в працях педагога приділяється проблемі виховання в дитини особистого

ставлення до навколишньої дійсності, розуміння своєї справи і відповідальності перед рідними, товаришами й суспільством і, що є найважливішим, перед власною совістю.

Чи не до таких висот прагнемо ми підняти сьогодні освіту? Як цього досягти і якими будуть результати – над вирішенням цих питань творчо працював В.О. Сухомлинський. Всі ідеї Василя Олександровича звернені до гуманізації, демократизації освіти. Те, що нам нині здається звичним, потрібним, сучасним, таким, що відповідає особистісно орієнтованій освіті: урахування індивідуальних особливостей дітей, необхідність особистісного сприймання навчального матеріалу, природовідповідність тощо – було осмислено і розвинуто великим педагогом.

Трьома обов'язковими складниками гуманної педагогічної системи В.О. Сухомлинського вважаються любов до дитини, утвердження добра, виховання красою. На плечі вчителя-вихователя покладена, за твердженням педагога, величезна відповідальність – любити дітей, віддавати їм своє серце, розуміти їхню душу, їхній складний духовний світ. «Вірте в талант і творчі сили кожного вихованця!» – ці слова великого педагога можна було б поставити епіграфом до всього, що було ним зроблено та написано.

Його педагогічну спадщину пронизує ідея проектування і творення людини. Для того щоб досягти цієї мети, вчитель має володіти психологічними знаннями, у досягненні цілей освіти використовувати моделювання, технології активного створення педагогічної дійсності. Ідея всебічного розвитку особистості, проголошена В.О. Сухомлинським, може реалізуватися шляхом залучення дитини до різних видів діяльності, постійного і планомірного формування та розвитку пізнавальних здібностей, зосередження уваги на її потребах; за умови переважання навчального діалогу; співпраці,

співтворчості суб'єктів навчання; на основі турботи про фізичне та емоційне благополуччя школярів; пристосування методики до навчальних можливостей дитини; стимулювання розвитку і саморозвитку учня.

Окрім того, дуже велика увага в роботі педагога приділялася збереженню та примноженню здоров'я дитини. «Я не боюся ще і ще раз повторити: турбота про здоров'я – це найважливіша праця вихователя. Від життєрадісності, бадьорості дітей залежить їхнє духовне життя, світогляд, розумовий розвиток, міцність знань, віра в свої сили. Якщо виміряти всі мої турботи і тривоги про дітей протягом перших чотирьох років навчання, то добра половина їх – про здоров'я» [2, с. 35].

Що може зробити школа і кожен учитель для збереження здоров'я школярів? Насамперед звести до мінімуму шкільні фактори ризику, наприклад такі, як невідповідність методик і технологій навчання віковим особливостям учнів; надмірна інтенсифікація та нерациональна організація навчального процесу; відсутність системної комплексної роботи щодо формування цінності здоров'я, здоров'язбережувальної компетентності учнів; низька обізнаність педагогів у питаннях вікової фізіології, психології, охорони здоров'я школярів тощо.

«Без радості неможлива гармонія здорового тіла та здорового духу, – зазначав В.О. Сухомлинський. – Якщо дитина, зачарована красою полів, мерехтінням зірок, нескінченною піснею коників і запахом польових квітів, складає пісню, це означає, що вона знаходиться на вершині цієї гармонії тіла і духу. Турбота про людське здоров'я, тим більше про здоров'я дитини, – це не просто комплекс санітарно-гігієнічних норм і правил, не перелік вимог до режиму, харчування, праці, відпочинку. Це насамперед турбота про гармонійну повноту всіх фізичних і духовних сил, і вінцем цієї гармонії є радість творчості» [там само, с. 92].

Отже, на думку вченого, гармонія здорового тіла і духу неможлива без радості, і вінцем цієї гармонії є радість творчості.

Особливу роль у формуванні творчих здібностей учнів педагог відводив книзі. В.О. Сухомлинський завжди апелював до книжки, бо саме її вважав найвпливовішим засобом розвитку розумової, естетичної, моральної, трудової сфер учнівської діяльності, виховання гармонійної особистості. Поради великого педагога щодо мотивації, організації читання школярів є дієвими й сьогодні.

За переконанням В.О. Сухомлинського, найглибший слід у душі свого учня залишає той учитель, який зумів розбудити прагнення до добра, правди, честі, краси, який здатний зрозуміти складну, часто сповнену суперечностей душу дитини і плекати в ній паростки духовності. Велика роль у цьому належить мудрому слову, що виходить з народних уст, рідному слову, що звучить зі сторінок улюблених книг.

Мудре слово само Василя Олександровича також слугує джерелом для роздумів, висновків,

формування ціннісних орієнтацій сучасної дитини. Багато висловів педагога, що містять глибокий зміст і стали крилатими, сприяють вихованню високих моральних рис, працелюбності, любові до своєї землі, до матері, розвивають поетичність у поглядах на природу. Зокрема, приводом для дискусій, обговорення з учнями, продовження разом з ними думки автора можуть бути такі висловлювання Василя Сухомлинського з «Листів до сина»: «Краса, а над усе художні цінності, виховують витончену натуру, а чим витонченіша натура, тим гостріше людина сприймає світ і тим більше може дати світу»; «Кохання – найважливіший екзамен людяності»; «Найголовніше в душі – це краса. Краса в широкому розумінні – це мистецтво і музика, і сердечні стосунки з людьми»; «Виховуй у собі людину – ось що головне. Інженером можна стати за п'ять років, вчитися на людину треба все життя. Людина повинна працювати не тільки для того, щоб добувати собі хліб і одягу, побудувати житло, але і для того, щоб поряд з її будинком завжди цвіли квіти, давали радість їй і людям». Вони часто використовуються вчителями-словесниками на уроках української мови і для мовно-граматичних завдань, роботи з синтаксису та стилістики, стають основою створення мовно-комунікативних ситуацій тощо.

Головне завдання словесника, за переконанням великого педагога, – це виховати в дитини повагу, любов до рідної мови, навчити учня користуватися всіма її багатствами, творити самому. У своєму записнику В.О. Сухомлинський занотовує: «Дві рідні мови – це так само безглуздо, якби ми намагалися уявити, що одну дитину народили дві матері. У дитини є одна мати. Рідна. До смерті. До останнього подиху». Цими словами видатний педагог висловив своє бачення завдань учителя мови й літератури: він повинен зробити рідне слово основою духовного світу дитини, сформував переконання в тому, що рідна мова – одна-єдина на все життя, тому її треба знати, берегти та збагачувати.

Методична спадщина В.О. Сухомлинського досить багатогранна і глибока: він, зокрема, небайдужий до проблем формування мовної культури суб'єктів навчально-виховного процесу, конкретних методичних питань щодо опанування мови. Його праці «Слово про слово», «Стежка до квітучого саду», «Джерело невмирущої криниці», «На трьох китах» та інші дають відповіді на актуальне й для сьогодення питання: яким має бути педагогічний супровід дитини в процесі сприймання, розуміння, використання рідного слова в усному й писемному мовленні. Василь Олександрович переконаний: є певний взаємозв'язок між рівнем оволодіння словом, мовою та рівнем людської культури, бо низька мовна культура – то свідчення збіднілого духовного світу людини. Із живої думки і слова «почалося становлення людини: думка, втілена в слово, підняла нас над природою, над усіма речами і явищами, над епохами і століттями. Слово ввібрало в себе найтонші порухи наших почуттів; в ньому закарбувалася

душа, звичаї, традиції, радості і болі народу – всі його духовні цінності, творені століттями» [3, с. 202].

Оволодіння культурою слова, на думку педагога, є обов'язковою передумовою розумового розвитку учня, а отже, й успішного навчання. Слово й думка нерозривно пов'язані: навчаючись висловлювати думку, учень неодмінно розвиває мислення.

Василь Сухомлинський, надаючи особливого значення українській літературі у формуванні особистості, вирішенні тих завдань, що стоять перед школою, постійно піклувався про вдосконалення методики викладання літератури, про знання, якими повинні володіти учні, про розв'язання тих проблем, що виникають у словесника («Розумова праця і зв'язок школи з життям», «Аналіз системи уроків, відвіданих директором»). Рекомендації, розроблені педагогом щодо роботи з книгою, аналізу художнього твору в школі, навчання написання творів, мають неабияке значення і сьогодні.

Принципам шкільного аналізу художнього твору В.О. Сухомлинський надавав першорядної ваги. Він вважав, що, аналізуючи твір, необхідно: а) постійно звертатися до тексту; б) дотримуватися загальнодидактичних і специфічних принципів аналізу; в) повсякчас звертатися до учнів, до їхніх почуттів, викликаних сприйманням твору; г) залучати життєвий досвід школяра для кращого розуміння художнього твору; д) враховувати зв'язок твору з сучасністю. Аналіз художнього твору має бути спрямований на виховання, формування ідейно-моральних переконань учнів, вироблення ціннісних орієнтацій. Опитування вчителів Донецької області показало, що цими рекомендаціями користується більшість словесників, оскільки вони є актуальними, з огляду на ідеї компетентно орієнтованого підходу до навчання, що активно впроваджуються в школах області з 2004 р.

Виняткового значення у вивченні літератури як навчальної дисципліни В.О. Сухомлинський надавав учителю. За його глибоким переконанням, справжній учитель-словесник – це людина, яка володіє високою мовною культурою, добре знає та любить рідне слово, вміє виховати любов до нього у своїх учнів, проводить змістовні уроки, що сприяють вихованню високих почуттів, розвитку творчих здібностей учнів.

Є такі вчителі і в Донецькій області. Яскравим доказом того є робота переможниці Всеукраїнського конкурсу «Учитель року – 2012» у номінації «Українська мова і література» вчительки Верхньоторецької загальноосвітньої школи І–ІІІ ступенів імені О.П. Сибірцева Ясинуватського району Т.Ю. Попової. Кожен урок української мови та літератури, проведений нею, є справді святом знань для учнів сільської школи, можливістю долучитися до краси рідного слова, ліричної неповторності української прози й поезії.

Кожен новий день віддаляє нас від того часу, в якому жив і творив В.О. Сухомлинський, але, як це завжди буває, думки і справи великих людей з часом не тільки не застарівають, не тільки не

втрачають свого значення, а стають ближчими, потрібнішими новим поколінням. Так і гуманістична педагогіка Василя Олександровича Сухомлинського продовжує активно втілюватися і розвиватися в житті сучасної української школи.

Література

1. Сухомлинский В.А. Проблемы воспитания всесторонне развитой личности / В.А. Сухомлинский // История педагогики в России. – М., 1999. – 373 с.
2. Сухомлинский В.А. Сердце отдаю детям / В.А. Сухомлинский. – К: Рад. школа, 1974. – 288 с.
3. Сухомлинский В.О. Выбранные творения: в 5 т. / В.О. Сухомлинский. – Т. 3. – К.: Рад. школа, 1977. – 640 с.

Анотації

Наталія БУХЛОВА

Педагогічна спадщина В.О. Сухомлинського у контексті сучасності

У статті аналізується педагогічна спадщина В.О. Сухомлинського з погляду співзвучності його ідей тим завданням, що стоять перед сучасною системою освіти як першорядні. Наголошується на важливості звернення до його досвіду вчителів-словесників, оскільки педагог приділяв велику увагу формуванню мовної культури учнів, розвитку їхнього мислення.

Ключові слова: гуманістична педагогіка, особистісно орієнтована освіта, збереження здоров'я школярів, мовна культура, методика викладання літератури.

Наталія БУХЛОВА

Педагогическое наследие В.А. Сухомлинского в контексте современности

В статье анализируется педагогическое наследие В.А. Сухомлинского с точки зрения созвучности его идей тем задачам, которые стоят перед современной системой образования как первоочередные. Акцентируется внимание на важности обращения к его опыту учителей-словесников, поскольку педагог уделял большое внимание формированию языковой культуры учащихся, развитию их мышления.

Ключевые слова: гуманистическая педагогика, личностно ориентированное образование, сохранение здоровья школьников, языковая культура, методика преподавания литературы.

Nataliya BUKHOVA

Pedagogical heritage of V.O. Sukhomlynskyi in the context of the present

The article analyzes the pedagogical heritage of V.O. Sukhomlynskyi in terms of accordance of his ideas to tasks facing the modern education system as a priority. Stressed the importance of an appeal to his experience of teachers-philologists, as the teacher has paid great attention to the formation of linguistic culture of the pupils, develop their thinking.

Keywords: humanistic pedagogics, personality-oriented education, health preservation of pupils, linguistic culture, methods of teaching literature.